

UDC 94(477.8)“1945/1954”

VASYLI ILNYTSKYJ

Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Dr (History), Associate Professor (Ukraine)

FIGHTING ACTIVITY OF THE NATIONALIST UNDERGROUND IN THE CARPATHIAN AREA OF THE OUN (1945-1954)*

***Abstract.** On the basis of unknown and little-known documents the article treats the fighting activity of the Ukrainian insurgents in the Carpathian Area of the OUN (Karpatskyi krai) during 1945-1954. The process of Sovietization in Drohobych region was implemented by the command-administrative methods traditional for Stalin's totalitarianism and completely ignoring socioeconomic and spiritually-cultural features of the region. Certainly, such situation caused national resistance. Representatives of all levels of population took part in the struggle against the establishment of Stalin's regime. It is shown, that beside the UPA's departments, the armed actions in Karpatskyi krai were carried out by self-defensive sectional departments (SDSD), SA fighting centres and gendarmeries, and by guarding departments. Repeatedly they united for carrying out of common actions. Fighting problems were also carried out by guarding departments, fighting units of SA and administrative fighting centres. It is proved, that the nationalists in Karpatskyi krai of the OUN, although having suffered in 1945-1947 considerable losses, continued to combat actively. It became one of effective remedies which interfered fast Sovietization of Western Ukraine. Principal types and tasks of fighting attacks are singled out in the article. All armed actions of the underground in Karpatskyi krai of the OUN are divided into the following groups: attacks on the connection ways; armed actions directed against economic military and regime objects; actions purposing the destruction of the Soviet administrative constructions; liquidation of workers of the party and retaliatory apparatus, intelligence agency, activists etc.*

***Keywords:** fighting activity, nationalist underground, the Carpathian Area of the OUN (Karpatskyi krai).*

ІЛЬНИЦЬКИЙ В.І.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
доктор історичних наук, доцент (Україна)

**БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ
У КАРПАТСЬКОМУ КРАЇ ОУН (1945-1954)**

***Анотація.** На основі невідомих і маловідомих документів у статті висвітлюється бойова діяльність українських повстанців у Карпатському краї ОУН (1945-1954). Виокремлено основні види та завдання бойових нападів. Виявлено, що Крім відділів УПА, збройні дії у Карпатському краї проводили самооборонні кущові відділи (СКВ), боївки СБ і жандармерії, охоронні відділи.*

***Ключові слова:** бойова діяльність, націоналістичне підпілля, Карпатський край ОУН.*

ІЛЬНИЦКИЙ В.И.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко,
доктор исторических наук, доцент (Украина)

**БОЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКОГО ПОДПОЛЬЯ В
КАРПАТСКОМ КРАЕ ОУН (1945-1954)**

Аннотация. На основе неизвестных и малоизвестных документов в статье освещается боевая деятельность украинских повстанцев в Карпатском крае ОУН (1945-1954). Выделены основные виды и задачи боевых нападений. Выявлено, что кроме отделов УПА, вооруженные действия в Карпатском крае проводили самообороны куштовые отделы (СКО), вооруженные отряды СБ и жандармерии, охранные отделы.

Ключевые слова: боевая деятельность, националистическое подполье, Карпатский край ОУН.

Радянська у Дрогобицькій області форсованими темпами здійснювалася традиційними для сталінського тоталітаризму командно-адміністративними методами, повністю ігноруючи суспільно-економічні та духовно-культурні особливості регіону. Звичайно, така ситуація викликала всенародний опір. У боротьбі проти встановлення сталінського режиму брали участь представники усіх верств населення. Учасники руху Опору вважали радянську владу зовнішнім агресором, окупантом. Важливо зазначити, що на думку Д. Веденєєва та О. Лисенка, з позицій міжнародного гуманітарного права збройний конфлікт між радянським режимом та українським визвольним рухом під політичним керівництвом ОУН(б) поєднував риси національно-визвольного руху і громадянської війни (Веденєєв, 2007: 55). Згідно з міжнародним гуманітарним правом український визвольний рух діяв у межах цих норм, водночас були окремі факти їх порушення. Основоположним критерієм правової оцінки визвольного руху є те, що він виступав з окресленою політичною метою – відновлення суверенітету і територіальної цілісності Української держави.

Окреме дослідження, яке було б присвячене проблемі бойової діяльності націоналістичного підпілля у Карпатському краї ОУН (1945-1954), відсутнє. Деякі аспекти зустрічаються в узагальнюючих працях з історії українського визвольного руху. Перше комплексне дослідження форм і методів протистояння репресивно-каральної системи з українським визвольним рухом опублікував І. Білас (Білас, 1994). Опрацювавши цілий пласт засекречених матеріалів, автор розкрив не тільки практичну діяльність органів МДБ, але й зупинився на заходах, які використовували ОУН і УПА, щоб перешкодити радянській Західної України. Для вивчення проблеми важливими є також праці львівського історика Ю. Киричука (Киричук, 2003). У своїх монографіях дослідник висвітлює особливості підготовки та проведення бойових акцій на осередки радянської адміністрації. З-поміж досліджень, у яких порушуються питання реалізації бойових акцій, зокрема на обласні, міські та районні центри, варто виокремити роботи А. Кентія (Кентій, 1999). Заслуговують на увагу також збірники нових матеріалів, опубліковані В. Сергійчуком (Сергійчук, 2005).

Крім відділів УПА, збройні дії у Карпатському краї проводили самооборонні куштові відділи (СКВ), боївки СБ і жандармерії, охоронні відділи. Неодноразово вони об'єднувалися для проведення спільних акцій. Слід зазначити, що часто СКВ називали просто кушем, тому слід розрізняти вживання терміна “куш” на означення одиниці адміністративно-територіального поділу від вживання у значенні СКВ. Бойові завдання виконували також охоронні відділи, боївки СБ, адміністративні боївки. Для порівняння,

у Львівському краї ОУН діяли СКВ, адміністративні боївки (функціонували до 1945 р.), охоронні відділи, боївки СБ, а також теренові сотні (діяли на базі СКВ або паралельно з ними). Особливістю ж Коломийщини було те, що там вдалося створити запасні сотні УПА (т. зв. резерв, який складався переважно зі старших за віком людей), які в боях практично участі не брали.

Самооборонні кущові відділи (СКВ) формувалися з місцевого добровольчого, боездатного населення одного чи декількох сіл. Чисельність коливалася залежно від території, розташування населених пунктів, військово-матеріальних ресурсів. Дуже часто до лав СКВ вливалися особи, які проживали легально, мали заховану зброю і у випадку небезпеки ставали на захист населеного пункту.

Створення локальних бойових одиниць, які добре орієнтувалися на місцевості, володіли широкими зв'язками серед населення, а відповідно могли отримувати розвідувальну інформацію й були зацікавлені в обороні рідних теренів, мало важливе значення. Були й негативні аспекти: дотримуватися конспірації було важко, обговорення доцільності проведення дій, і, що найгірше, у випадку загибелі – психологічний стереотип убитих рідних (синів, чоловіків, братів), який тягнув за собою зневіру населення.

СКВ не у всіх теренах Карпатського краю відзначалися однаковою функціональністю. Так, Петро Федюшка-“Брюс” писав, що у Калуському надрайоні СКВ перестали діяти ще восени 1944 р. і вдруге їх не організовували. У Долинському надрайоні СКВ також було ліквідовано 1944 р., однак влітку 1945 р. знову організували два відділи СКВ. При цьому він відзначає, що ці відділи себе не виправдали. Значно довше протрималися СКВ на терені Жидачівського надрайону (п'ять СКВ). Серед причин нетривалої діяльності називалися відсутність керівництва і невміння застосовувати відповідну тактику. Вони оперували більшим відділом, були уразливіші для ударів ворога, а тому, зрозуміло, нерідко розбігалися. На теренах Жидачівського надрайону з СКВ, було утворено два бойові районні відділи, які підпорядкували референтурі СБ (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9079. Т. 54: 219).

До функцій СКВ входило здійснення бойових акцій проти органів радянської адміністрації; збройні напади на військові частини, ВБ, радянські установи, працівників; перешкоджання органам НКВС проводити виселенські акції сімей, активних членів ОУН і УПА; зривати мобілізацію; захист і охорона керівництва ОУН і УПА; пропаганда серед населення; мобілізація нових членів; будівництво криївок; пошук зброї і бойових припасів (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 88: 19; Ф. 13. Спр. 372. Т. 3: 187; АУСБУ ЛО. Спр. 48313: 25). Створення СКВ та прикріплення їх до певної території давало змогу постійно контролювати цей терен, використовуючи різні форми боротьби: засідки, наскоки на адміністративні споруди та представників репресивно-карального апарату (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 3: 186). Діяльність СКВ ускладнювала можливість сталінському режиму закріпитися на терені.

З приходом органів радянської влади СКВ у середньому нараховували 15–35 осіб, а в окремих випадках і більше, і діяли на терені чотирьох-семи сіл, які входили до куща (ЦДАВОВУ. Ф. 3836. Оп. 1. Спр. 62: 87; Ф. 13. Спр. 376. Т. 74: 175). Пізніше СКВ нараховували п'ять-десять осіб (АУСБУ ЛО. Спр. 45168: 2, 11зв, 12-13, 30-30зв). Чисельний склад СКВ поділявся на рої і ланки за зразком УПА. Допомогали командирі СКВ політвиховник, вишкільник і санітар, іноді зброяр та ін. В окремих місцевостях створені ще за нацистської окупації СКВ узимку 1944-1945 рр. розходилися по своїх селах, де здійснювали ті ж функції, що й територіальна мережа ОУН, поступово вливаючись до її структури. Це зумовлювалося не лише потужним тиском репресивно-каральної системи, але й відсутністю чи незначною чисельністю відділів УПА, а відповідно малими потребами для їх забезпечення. Відтак широка адміністративна діяльність була згорнута, бойова ж ставала неможливою. Натомість упродовж 1945-

1946 рр. СКВ були розпущені, а їхню роль виконували АБ (адміністративні боївки) чи БСБ (боївки Служби безпеки), що були створені при районних, надрайонних, окружних проводах; їхня діяльність частково дублювала функції СКВ. Відмінність полягала у тому, що кожна референтура могла мати власну боївку.

Командиром СКВ, як правило, був військовий референт кущового проводу, рідше, за його відсутності, – кущовий провідник. Військовий референт кущового проводу відповідав за всі бойові дії СКВ, які не могли проводитися без його відома. Військовик вів облік зброї, амуніції і військового спорядження. Кущовий провідник керував усією діяльністю СКВ, зокрема політично-адміністративною ділянкою. Він мав право вимагати від командира СКВ проводити на терені окремі військові акції або ж їх заборонити. Інші члени проводу для виконання завдань могли вимагати від кущового виділити їм людей зі СКВ.

Збройна діяльність ОУН, насамперед СКВ, була найбільш активною у 1944 р. Чекісти писали, що у Станіславській області відмітилося значне зниження збройних проявів, зокрема за чотири останні місяці 1944 р. відбулося 734 збройні прояви, у середньому по 180 на місяць, з 1 січня до 1 травня 1945 р. – 243 (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 1: 185).

У Закарпатській області найактивніше боївки ОУН діяли на території Рахівського і Тячівського округів, де оунівськими боївками за період 1946-1950 рр. здійснено 71 збройний прояв, з-поміж яких: 19 терактів, чотири диверсійні акти, 48 пограбувань господарських магазинів. Спецслужби навіть вважали, що окремі села Рахівського і Тячівського округів нічим не відрізнялися від прикордонних із ними населених пунктів Станіславської і Дрогобицької областей (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 98 (1954). Спр. 18. Т. 3: 41-42). Згідно зі зведеною статистикою про діяльність ОУН і УПА, не менш активно діяли націоналісти на території Дрогобицької області, які з серпня 1944 р. до березня 1945 р. здійснили 415 збройних акцій, серед них і участь у нападах на райцентри (Білас, 1994: 607; Кентій, 1999: 173; ДАЛО. Ф. П-5001. Оп. 6. Спр. 57: 19). Попри все, потрібно зазначити: репресивно-каральні органи мали тенденцію до приховування акцій націоналістів упродовж усього періоду збройної боротьби (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 99 (1954). Спр. 2. Т. 1: 12-13). Приховувати акції намагалися і в 1950-х роках.

З роками змінювалися не лише кількість, але й характер збройних акцій, про що писав в інформації від 2 червня 1945 р. секретар Станіславського обкому КП(б)У Михайло Слонь. Аналізуючи акції націоналістів, він відзначав хоч і не зменшення збройних проявів, проте зміну їхнього характеру: по-перше, замість активних нападів – використання засідок; по-друге, якщо до цього нападали на райцентри, об'єкти державних органів влади, застосовуючи терор, то тепер перейшли на диверсійні акти – напади на промислові об'єкти, радгоспи і підсобні господарства підприємств і установ. При нападах населення намагалися не зачіпати, а господарські та адміністративні об'єкти знищували. Водночас самі спецслужби відзначали, що відпала колишня необхідність діяти великими військовими групами проти націоналістів, відповідно необхідність дислокувати великі гарнізони (зменшили їх до 80-120 осіб на район). Начальник політичного управління Прикарпатського військового округу генерал-майор Л. Брежнев відзначав результативну стратегію і тактику, зокрема маскування формою військовослужбовців ЧА-РА з одяганням навіть орденів, здійснення засідок на зручних місцях, несподівані напади в селах на заготівельників продовольчого фуражу, здійснення нічних диверсій, поодиноких убивств військовослужбовців, використання елементів несподіванок (Украинские националистические организации, 2012: 813).

Загалом усі збройні акції підпілля у Карпатському краї ОУН поділено на декілька груп: напади на шляхи сполучення, збройні акції, спрямовані проти господарських військових, режимних об'єктів, заходи з метою знищення радянських

адміністративних споруд, ліквідація працівників партійного, репресивно-карального апарату, агентури, активістів тощо.

Напади на шляхи сполучення: диверсії на залізничних станціях та коліях, обстріли потягів, мінування залізничних та шосейних доріг; пошкодження і руйнування ліній дротяного зв'язку (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 65 (1953). Спр. 6. Т. 2: 6; Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 4: 226). Досить часто підпільники на окремих територіях знищували шляхи сполучення. Для цього українські націоналісти активно запозичували тактичні прийоми використання вибухівки у репресивно-каральних органів. Після Другої світової війни українські націоналісти розпочали на Прикарпатті справжню рейкову війну: пускали під укіс цілі ешелони, руйнували мости, залізничні колії, ставлячи собі за мету, якщо не зірвати, то хоча б сповільнити урядові кампанії із виселення родин націоналістів, вивезення корисних копалин, лісу тощо (Літопис УПА, 2002: 315).

Особливо інтенсивно знищувалися шляхи сполучень із лісовирубками, що найбільше турбувало вище партійне керівництво та спецслужби. По-справжньому чекісти були вражені, коли 12 травня 1945 р. на шосейній дорозі між с. Берегомет і м. Вижниця Вижницького р-ну виявили 30 мін, встановлених підпільниками (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1960). Спр. 1: 141).

З усіх областей (Закарпатська, Дрогобицька, Станіславська, Чернівецька), які охоплював Карпатський край ОУН, найбільш інтенсивне знищення мостів і шляхів траплялося на Станіславщині. За 1944-1945 рр. на штучних спорудах шосейних доріг тут було здійснено 69 диверсійних актів, які спричинили матеріальні збитки у сумі 1899,9 тисяч рублів (знищено 66 мостів обласного значення загальною протяжністю настилу 2 365 погонних метрів). Упродовж того ж періоду було підірвано і спалено 50 мостів місцевого значення загальною протяжністю 1 327 погонних метрів, матеріальні збитки склали 1 624 тис. рублів (Літопис УПА, 2002: 318).

Таким чином, дії націоналістів серйозно гальмували радянізацію прикарпатського регіону. Вибухівку використовували також для звільнення заарештованих. Диверсії спрямовувалися і проти потягів, які транспортували бойові припаси військовим підрозділам. У документах підпілля міститься інформація про одну з наймасштабніших мінерських акцій. Так, 21 квітня 1946 р. було заміновано залізничний шлях Отиня-Коломия Станіславської обл. У результаті вибуху загинули 180 силовиків, серед них багато офіцерів, знищено потяг, шість вагонів пасажирських і вісім товарних (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9079. Т. 54: 226). Однак у радянських документах не вдалося віднайти підтвердження цієї акції. Акції, спрямовані на затримку вивезення лісу, відбувалися не лише у Станіславській обл., але й на Дрогобиччині (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 90 (1951). Спр. 4: 194).

Спецслужби констатували низку випадків, коли чекістсько-військові групи, які прибували на місця збройних проявів для розшуку і ліквідації підпільників, за необережністю наштовхувалися на закладені міни і несли значні втрати в особовому складі. Спецслужби намагалися попереджати нещасні випадки від застосування підпільниками мін-сюрпризів. З цією метою вище чекістське керівництво постійно оприлюднювало факти підривів на мінах і вимагало від підлеглих посиленої уваги при вилученні предметів, залишених підпільниками (зброя, листівки, вінки тощо). Продовжувалися також інші види антирадянських акцій. Так, за 1944-1945 рр. підпільниками було вирізано на різних ділянках 58 кілометрів лінії телефонно-телеграфного зв'язку і знищено близько 573 стовпів. Матеріальні збитки склали 85 500 рублів. Загальні матеріальні збитки за 1944-1945 рр. по зв'язку Станіславської обл. нараховували 201 500 рублів (Літопис УПА, 2002: 318-319).

Ще одна форма боротьби – збройні заходи, спрямовані на господарські об'єкти: напади на підприємства харчової промисловості, лісо-, нафто-, газо- і торфових розробок;

диверсії у радгоспах і підсобних господарствах, спалення будівель, сільськогосподарських машин, хліба на токах та складах; пограбування магазинів сільпо, напади на транспорт із зерном, що направлявся до збірних пунктів, на групи радпартактиву, які організували хлібозаготівлю тощо.

Одним із найважливіших напрямів збройних акцій ОУН була боротьба з колективізацією. Спецслужби документували такі випадки. Так, у західних областях України впродовж 1947 р. ліквідували 29 голів і активістів колгоспів (1,3% від загальної кількості ліквідованих у повстанських акціях), а вже у 1948 р. – 339 (15,2%), 1949 р. – 226 (18,8%), 1950 р. – 84 (20,6%), 1951 р. – 28 (21,7%), 1952 р. – 6 (17,1%) (Мороз, 2011: 28). Підпілля у Дрогобицькій області провело у 1948 р. дев'ять терористичних актів проти колгоспного активу, колгоспників і осіб, які подали заяви про вступ до колгоспів, у результаті яких чотирьох голів колгоспів вбили, одного поранили і вбили 12 осіб, які подали заяви про вступ до колгоспу (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 176: 94). У першому кварталі 1949 р. підпілля здійснило 85 терактів проти партійно-радянського активу і 66 проти колгоспників. Про активізацію антиколгоспної боротьби свідчить і те, що у першому кварталі 1947 р. відбулося 189 збройних проявів, а в першому кварталі 1949 р. – 299 (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 99 (1954). Спр. 8. Т. 5: 286). За цей же період підпільники вбили 100 голів колгоспів і 178 колгоспників (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 95: 9). Зазначимо, що застосовувати колективну відповідальність суворо заборонялося, хоча в окремих випадках, у силу різних обставин, вона мала місце.

Від січня до грудня 1948 р. у західних областях України відбулося 96 нападів на колгоспи. Вони супроводжувалися підпалами колгоспних будівель, знищенням колгоспного майна. Таких заходів проведено 12 у Дрогобицькій області, 15 – у Волинській, 25 – у Львівській, 13 – у Рівненській, 10 – у Станіславській, 21 – у Тернопільській (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 95: 9).

Окремі доповідні містили зіставлення між наявністю колгоспів і кількістю здійснених збройних проявів. Так, у районах Дрогобицької області станом на 1 листопада 1949 р. було 799 колгоспів, щодо яких здійснено 174 збройні прояви (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 60 (1953). Спр. 2. Т. 5: 107). Зі свого боку, спецслужби розробили заходи з метою попередження терактів проти голів колгоспів і колгоспного активу. У селах, де найпотужніше діяв національно-визвольний рух, широко практикували виставлення біля будинків, особливо на околицях, підлісних місць, добре замаскованих засідок, секретів, власне, силами як чекістсько-військових груп, так і учасників ВБ і ГОП. Широко залучався перевірений колгоспний актив для несення служби охорони з огороження колгоспів, колгоспників і їхнього майна від нападів. Для цього цей актив озброїли, завербували в селах віддану і працездатну агентуру (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 176: 96). Збройні заходи, спрямовані проти військових, режимних об'єктів: обстріли гарнізонів військ Червоної армії та внутрішніх військ НКВС.

Акції, спрямовані на знищення радянських адміністративних споруд: напади на сільські ради, що супроводжувалися вилученням та знищенням усієї документації, спаленням будівель, вбивством або примусовим відведенням до баз підпілля голів і секретарів сільських рад, культурні й освітні установи; захоплення і відведення до таємних баз підпілля сільських активістів, звільнення арештованих, збройні акції, спрямовані на зрив виборів до ВР СРСР (10 лютого 1946 р., 1950 р.) та ВР УРСР (9 лютого 1947 р., 1951 р.), місцевих органів (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 51: 33; Сергійчук, 2005: 409; ДАЛО. Ф. П-5001. Оп. 6. Спр. 57: 102; Ф. П-5001. Оп. 7. Спр. 20: 18). Використовуючи радянську офіційну статистику, можемо відзначити: чисельність ліквідованих із різних категорій залежала від потенційних можливостей, тому насамперед це була агентура і активісти з місцевого населення, учасники винищувальних батальйонів, представники органів влади.

Лише у червні 1945 р. у Дрогобицькій області розгромлено 54 сільські ради (ДАЛО. Ф. П-5001. Оп. 6. Спр. 57: 102). Ще одним напрямом підривної діяльності підпільників було мінування адміністративних об'єктів. Зрозуміло, можливості для цього були обмежені. До того ж вони траплялися на початкових етапах протистояння і були поодинокими явищами. Про наступний випадок, який трапився на Стрийщині, доповідали в НКДБ УРСР Сергію Савченку. 13 січня 1945 р. о 6.20 у м. Стрий Дрогобицької обл. вибухнув гараж Стрийської міської ради, розташований під її приміщенням. Проведеним розслідуванням встановлено, що вибух стався у результаті закладання 75 кг толу і підпалу. Одразу після цього були затримані підозрювані у здійсненні диверсії – водії міської ради Мечислав Білинський, Володимир Притула, а також мешканець м. Стрий Львівської обл. Степан Лесів, який був у приміщенні міської ради до 20.00 12 січня 1945 р. і з невідомих причин пішов ночувати до водія міської ради Володимира Притули (ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 42: 15-15зв). За наявною інформацією мінування адміністративних споруд найбільше застосовувалося саме у Дрогобицькій окрузі. 16 серпня 1949 р. о 23.30 до лікарні смт Богородчани зайшли шість озброєних підпільників та вбили секретаря РК ЛКСМУ М. Марчука, який там лікувався, та забрали його пістолет (ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 709: 109; Ф. 2-Н. Оп. 59 (1953). Спр. 6. Т. 3: 75).

Доволі масштабно підпілля проводило конкретні бойові акції, спрямовані на зрив виборів до ВР СРСР (10 лютого 1946 р.) та ВР УРСР (9 лютого 1947 р.) та ін. з метою створення паніки та показу сили визвольного руху, мінування виборчих дільниць, залізниць, напади на райцентри, а де це було можливим, – постійні обстріли міст для розширення паніки (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 51: 33; Сергійчук, 2005: 409). Після цих акцій націоналістів населення починало чинити опір урядовим виборчим кампаніям. На конференції з підсумків виборів підкреслювалося, що за 1946 р. у Дрогобицькій обл. було організовано лише один колгосп, а з 420 колгоспів, які були перед війною, відновили лише 11 (ДАЛО. Ф. П-5001. Оп. 7. Спр. 20: 18).

Водночас потрібно зазначити, що націоналісти мали чіткі вказівки не здійснювати терористичні акції проти кандидатів у депутати різних рівнів. Так, у листі від жовтня 1947 р. референта СБ Калуського окружного проводу Богдана Яцківа-“Дениса” до референта СБ Долинського надрайонного проводу ОУН “Оленя” давалися вказівки стосовно дій під час виборів до місцевих рад: “Як Вам уже відомо, у грудні ц. р. повинні відбутися так звані “вибори” в обласні, районні і сільські ради. Наше відношення до цього заходу таке ж, як і в минулі роки. Депутатів у ради не ліквідуємо, якщо тільки дуже активних” (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 51: 103-105). Під час виборів 1950 і 1951 рр. збройних антивиборчих акцій між радянською владою і націоналістичним підпіллям не було.

До окремої групи бойових акцій відносимо: ліквідацію представників районного та сільського активу, військовослужбовців, колишніх підпільників, які “вийшли з повинною”, та членів їхніх сімей; осіб, що підозрювалися оунівцями у зв'язках з органами НКДБ-МДБ і НКВС-МВС; осіб, яких було скомпрометовано; вбивства з метою приховування своєї діяльності (ліквідація свідків і потенційних донощиків) співробітників спецслужб, учасників винищувальних батальйонів; напади на фельд'єгерів спецв'язку. Зокрема, у період з 1945 р. до червня 1950 р. здійснено 154 збройні прояви на Закарпатті, з них: 28 – у Рахівському, 33 – Тячівському, 46 – Хустському, 28 – Воловецькому. 30 випадків були пов'язані зі вбивством радянських громадян. При цьому у Рахівському, Тячівському і Воловецькому округах більшість збройних проявів здійснено відділами, які приходили зі Станіславської і Дрогобицької областей, і тільки у Хустському окрузі – місцевими групами (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 2: 21; Ф. 13. Спр. 376. Т. 66: 90).

13 травня 1945 р., о 18.00 на дорозі між селами Біличі і Стрільбище Старосамбірського р-ну потрапив у засідку радянсько-партійний актив та працівники

НКВС і НКДБ, у результаті чого загинули 26 осіб, з них лише один місцевий (1-й секретар РК КП(б)У Василь Нудьга; завідувач відділу агітації і пропаганди РК КП(б)У Іван Орел; районний прокурор Павло Степанов) (Сергійчук, 2005: 347-352).

20 серпня 1945 р. у лісі біля с. Веринь Миколаївського р-ну енкаведисти виявили вхід у криївку. Повстанці вчинили опір, вийшли запасним входом, вбивши при цьому начальника Миколаївського РВ НКДБ майора Григорія Гудкова, начальника 6-го відділення 2-го відділу УНКДБ Дрогобицької області майора Гаврила Осадчого та ще двох червоноармійців, після чого відступили. Серед них був і окружний провідник З. Тершаковець-“Федір” (Мороз, 2011: 25). 29 жовтня 1945 р. біля м. Борислав місцевий СКВ організував засідку на автомобіль, в якому їхав командир 341 полку ВВ НКВС з охорони промислових об’єктів підполковник Павло Потугін, якого у бою було поранено. 31 жовтня він помер (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 44: 397). О 12.00 3 травня 1946 р. біля с. Майдан Станіславського р-ну була обстріляна легкова машина, у якій зі Станіслава до Калуша їхав командуючий 38-ю армією генерал-полковник Кирило Москаленко, і друга машина, з трьома особами прикриття. У результаті обстрілу поранено двох осіб і водія. У відповідь УМВС силами військ МВС і 38-ї армії було організовано операцію з розшуку і ліквідації відділу, який здійснив вказаний прояв. Унаслідок триденної операції було вбито 31 підпільника і затримано дев’ятьох (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 44: 225).

У 1948 р. визвольний рух Карпатського краю ОУН спрямував основний вектор боротьби на розгром сільських рад, колгоспів, теракти проти партійно-радянського, оперативного складу органів МВС та МДБ, сільського і колгоспного активу тощо.

Останній виявлений нами бій у Карпатському краї ОУН відбувся 20 жовтня 1955 р. у Жаб’ївському р-ні, коли загинув Микола Марусяк-“Богдан” (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 2: 454). До речі, у статті Зіновія Бойчука “Кати героями не вмирають” згадується, що у будинку УСБУ м. Івано-Франківськ є стенд з прізвищами працівників УМДБ, які загинули в 1944-1955 рр. у боротьбі з ОУН, зокрема подано 70 прізвищ. Останнім зазначений у цьому списку лейтенант Григорій Пугач, який загинув 22 жовтня 1955 р. (Андрусяк, 2004: 472).

Інформація про бої на теренах Карпатського краю в 1956 р. невідома. 1952 р. МДБ вдалося повністю ліквідувати підпілля ОУН у Чернівецькій і Закарпатській областях. 20 жовтня 1955 р. саме після загибелі Миколи Марусяка-“Богдана” чекісти звітували про повну ліквідацію підпілля у Жаб’ївському р-ні (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 19 (1959). Спр. 2: 471).

Зазнавши у 1945-1947 рр. значних втрат, націоналісти у Карпатському краї ОУН продовжували активно вести боротьбу. У період 1948-1949 рр. на цьому терені діяльності ОУН та УПА бойові дії відходять на другий план, а першість починає займати політико-пропагандивна і політорганізаційна робота. У цей час основною формою боротьби українського визвольного руху стало збройне підпілля, яке, дотримуючись суворої конспірації, здійснювало терористичні акти, наскоки, засідки. Поряд із відділами УПА, збройні дії у Карпатському краї проводили самооборонні кушові відділи, боївки СБ і жандармерії, охоронні відділи, які часто об’єднувалися для проведення спільних акцій. У процесі діяльності вказані підрозділи довели свою ефективність, стримуючи радянізацію краю.

*Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом (договір Ф77/80-2017 від 31.08.2017 р.).

Література:

- Андрусяк, 2004 – Андрусяк М. Брати вогню. Коломия, Вік, 2004. 832 с.
АУСБУ ЛО – Архів управління Служби безпеки України у Львівській області.
Білас, 1994 – Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: суспільно-політичний та історичний аналіз. Київ, Либідь; Військо України, 1994. Кн. 2: Документи та матеріали. 688 с.

Веденеев, Лисенко, 2007 – Веденеев Д., Лисенко О. Військово-політична діяльність ОУН та УПА у світлі міжнародного гуманітарного права // Український історичний журнал. 2007. № 3. С. 46-66.

ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.

ДАЛО – Державний архів Львівської області.

Кентій, 1999 – Кентій А. Українська повстанська армія в 1944-1945 рр. Київ, Інститут історії України НАН України, 1999. 220 с.

Киричук, 2003 – Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів, Добра справа, 2003. 464 с.

Літопис УПА, 2002 – Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія / упоряд. А. Кентій, В. Лоцицький, І. Павленко. Київ, Торонто, 2002. Т. 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943-1959): Кн. 1: 1943-1945. 596 с.

Мороз, 2011 – Мороз В. Зиновій Тершаковець-“Федір”. Торонто; Львів, Літопис УПА, 2011. 128 с.

Сергійчук, 2005 – Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття. 1939-1955 рр. Київ, Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.

Украинские националистические организации, 2012 – Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документи: в 2-х т. / под ред. А.Н. Артизова. Москва, Российская политическая энциклопедия, 2012. Т. 2: 1944-1945. 1167 с.

ЦДАВОВУ – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

References:

Andrusiak, 2004 – Andrusiak M. Braty vohniu [The Brothers of Fire]. Kolomyia, Vik, 2004. 832 s. [in Ukrainian].

AUSBULO – Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Lvivskii oblasti [Archive of Security Service Administration of Ukraine In Lviv Region]. [in Ukrainian].

Bilas, 1994 – Bilas I. Represyvno-karalna systema v Ukraini 1917-1953: suspilno-politychnyi ta istorychnyi analiz [Punitive System in Ukraine in 1917-1953: a Socio-Political and Historical Analysis]. Kyiv, Lybid; Viisko Ukrainy, 1994. Kn. 2: Dokumenty ta materialy. 688 s. [in Ukrainian].

Viedienieiev, Lysenko, 2007 – Viedienieiev D., Lysenko O. Viiskovo-politychna diialnist OUN ta UPA u svitli mizhnarodnoho humanitarnoho prava [Military-Political Activity of the OUN and UPA In Terms of International Humanitarian Right] // Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. 2007. № 3. S. 46-66. [in Ukrainian].

HDA SBU – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral State Archive of Security Service of Ukraine]. [in Ukrainian].

DALO – Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti [State Archive of Lviv region]. [in Ukrainian].

Kentii, 1999 – Kentii A. Ukrainska povstanska armiiia v 1944-1945 rr. [Ukrainian Insurgence Army in 1944-1945]. Kyiv, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 220 s. [in Ukrainian].

Kyrychuk, 2003 – Kyrychuk Yu. Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40-50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka [Ukrainian Nationalist Movement of 1940s-1950s: Ideology and Practice]. Lviv, Dobra справа, 2003. 464 s. [in Ukrainian].

Litopys UPA, 2002 – Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii. Nova seriia / uporiad. A. Kentii, V. Lozyskyi, I. Pavlenko. Kyiv, Toronto, 2002. Т. 4: Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: informatsiini dokumenty TsK KP(b)U, obkomiv partii, NKVS-MVS, MDB-KDB (1943-1959) [The Chronicle of Ukrainian Insurgence Army. A New Series / Ed. by A. Kentiy, V. Lozynskyi, I. Pavlenko]: Kn. 1: 1943-1945. 596 s. [in Ukrainian].

Moroz, 2011 – Moroz V. Zynovii Tershakovets-“Fedir”. Toronto; Lviv, Litopys UPA, 2011. 128 s. [in Ukrainian].

Serhiichuk, 2005 – Serhiichuk V. Ukrainskyi zdvyh: Prykarpattia. 1939-1955 rr. [The Ukrainian Riot: Subcarpathia]. Kyiv, Ukrainska Vydavnycha Spilka, 2005. 840 s. [in Ukrainian].

Украинские националистические организации, 2012 – Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны [Ukrainian Nationalist Organizations During the World War Two]. Документи: в 2-х т. / под ред. А.Н. Артизова. Москва, Российская политическая энциклопедия, 2012. Т. 2: 1944-1945. 1167 с. [in Russian].

TsDAVOVU – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of higher authorities and management of Ukraine]. [in Ukrainian].